

Gérard Noiriel: Introduction à la socio-histoire.

Editions La Découverte, Paris, 2006. 121 oldal

A társadalomtudományok iránt érdeklődő olvasó mindig fokozott elvárással és kíváncsisággal veszi kézbe a francia Annales-paradigma képviselőinek újabb és újabb műveit. Nincs ez másképp a francia kortárs történettudományban már mintegy másfél évtizede használatban lévő fogalom és egyben kutatási módszer jelentésének tisztázására tett alapos kísérlet, a párizsi École des Hautes Études en Sciences Sociales-on tevékenykedő Gérard Noiriel legújabb munkájának kapcsán sem. A „socio-histoire” elnevezés lényegében már a kilencvenes évek eleje óta használatos fogalom, melyet az utóbbi évekig leginkább a történettudomány és szociológia határain egyensúlyozó, illetve azok kereszteződésében elhelyezkedő történeti munkákra alkalmaztak megjelölésként. Ezen a logikán kíván legújabb munkájában a szerző adekvát módon túllépni, miközben legfőbb célja az eljárás alkalmazhatóságának bizonyítása mellett az marad, hogy kijelölje a módszerhez leginkább hozzárendelhető kutatási területeket. A munka tehát egy tudományág kialakulásának tudománytörténeti jellegű, hagyományos bemutatása helyett egyfajta körképet vázol fel. Relevanciáját egyébiránt mi sem bizonyítja jobban, minthogy az utóbbi években megsokszorozódtak a „socio-histoire”-t, mint eljárási módszert felhasználó kutatások, doktori értekezések, melyek nagy sikerrel könyv formájukban is napvilágot láttak. Gérard Noiriel a témában végzett kutatások mennyiségét illetően is a terület egyik legjelesebb szakértőjének tekinthető, az emigráció legújabbkori történetével foglalkozó főbb munkáinak túlnyomó többsége annak gyakorlati, „szerszámosláda” jellegű felhasználhatóságát bizonyítja konkrét problémákon keresztül, megkockáztatható tehát, hogy az összefoglaló jellegű munkára a problémakör lényegében legjobb ismerőjeként vállalkozhatott. A patinás *Genèse* című tudományelméleti folyóirat szerkesztőjeként egyébként nem áll távol tőle a történetészeket manapság oly megosztó elméleti vitákban való aktív részvétel sem, s ebben a tárgyban örömteli módon magyar nyelven is olvashatunk tőle.¹

A könyv tehát nem a szocio-történelem hivatalos definiálásának, vagy egy új társadalomtudományi kategória létrehozásának és kanonizálásának igényével íródott, mint ahogy a szerző ezt már a bevezetésben leszögezi. Egyszerűen túl szeretne lépni azon a megbélyegzésen, mely szerint csupán egy a szociológia és történelem metszetén létrejövő interdiszciplináris formáról van szó, annál is inkább, merthogy bizonyos értelemben a két tudományág ilyen jellegű örökösének tekinthető már többek közt maga a társadalomtörténet, a mikrotörténet, vagy a történeti szociológia is. Ennek ellenére igaz azonban, hogy a szocio-történelem is magáénak tekinti a két tudományág számos alapelvét és alapfeltevését, ragaszkodva a különböző források minuciózus vizsgálatához, valamint a kontextusnak tulajdonított fontosságához a múlt pontosabb megértése érdekében.

¹ Gérard Noiriel: *A történetírás „válsága”*. Napvilág, Budapest, 2001.

Joggal merül fel tehát a kérdés az olvasóban: miben különbözik a „socio-histoire” a történettudománytól, a szociológiától, vagy a fentebb említett társadalomtörténeti irányzatoktól? A választ Noiriél a két tudományág fejlődésének, valamint intézményesülésének a szokásostól eltérő bemutatásán keresztül adja meg, melynek végén kijelöli az általa legfontosabbnak tartott dichotómikus ellentétpárokat és problémagócokat, hiszen a céltudatos problematizálás a huszadik századi „franciás” társadalomtörténet örökösöként és folytatójaként a szocio-történész egyik legfőbb célkitűzése, minden lehetséges vizsgálat kiindulásának alapja. Az intézményesülő történettudomány és szociológia fejlődésének párhuzamos bemutatása, mely a könyv első felét foglalja magában, különösen érdekes, hiszen nem a folyamat fejlődésének pusztán lineáris követéséről van szó, sokkal inkább a két tudomány egymást érő, kölcsönös reflexióit helyezi a prezentáció homlokterébe, erősen fókuszálva azon alkotóelemekre, melyek a „socio-histoire” konceptuális vázának kialakulása szempontjából a legrelevánsabbnak tekinthetők. A szocio-történész így szintén az empirikus tudományok képviselőjeként definiálja magát, akinek fő feladata a modern társadalmon belüli hierarchiaviszony tanulmányozása, oly módon, hogy lebontva a nagyobb entitásokat azt vizsgálja, milyen szerepet játszanak a láthatatlan, távolsági/közvetett kapcsolatok (*relations à distance*) a mindennapi, individuumok közti, látható társadalmi kapcsolatok alakulásában. Az egy adott társadalmon belül élő egyéneket ugyanis láthatatlan szálak (*fils invisibles*) ezrei kötik össze úgy közösséggé, hogy a társadalmi élet ezen szereplői nagyrészt sohasem látták, és nem is fogják látni vagy ismerni egymást. A nemzet antropológiai szellemű, andersoni definíciója,² vagy Gabriel Tarde erős kohéziós jelleggel bíró, távolsági társadalmi kapcsolatokról szóló okfejtései³ tehát meglehetősen közel állnak a szocio-történész szellemiségéhez, akinek fő célja a kölcsönös függési viszonyokat meghatározó, láthatatlan szálak kibogozása, melyek a társadalom szereplőinek mindennapi, szemtől szembeni viselkedését is befolyásolják. Ezeket konfliktusos jellegű kapcsolatként kezeli, s azt kutatja, hogy a távolsági kapcsolatok eszközeinek fejlődése milyen hatással lehet az egyéni társadalmi kapcsolatok, valamint az egyes pozíciókért vívott folyamatos harcok átstrukturálására. Különösen érdekelt a különböző mediatizált társadalmi dominanciaviszonyok vizsgálatában, melyben kiemelt szerepet játszik többek közt a bürokratikus államszervezet kialakulása, a sajtó, vagy a jogrendszer fejlődése, hiszen a távolsági társadalmi kapcsolatokban ezek töltik be leginkább a közvetítő elem szerepét. Ilyen lehet természetesen a pénz is, melynek funkcióját Noiriél szellemes kortárs példával érzékelteti, mikor a bankkártya, mint modern identifikációs eszköz szerepéről beszél. Ez szintén tipikusan közvetett, de rendkívül intenzív kapcsolatot jelent egyén és egyén, valamint egyén és közösség között. Hisz csak akkor érhetjük el célunkat (készpénz birtoklása), ha önként egy hatalmas rendszer részévé válunk, s ahol számunkra láthatatlan embereket fizet-

² Anderson, Benedict: *Elképzelt közösségek – Gondolatok a nacionalizmus eredetéről és elterjedéséről*. L'Harmattan, Budapest, 2006.

³ Tarde, Gabriel: *L'Opinion et la foule*. PUF, Paris, 1989 (1901).

nek azért, hogy azonosítsanak bennünket, jövedelmünket, szokásainkat. Az egymástól való függés csatornáinak ilyenén terjedése egyfelől egy újfajta szabadság lehetőségét is hordozza, másrészt olyan rendszer, mely eddig még ismeretlen jellegű ellenőrzést, sőt esetenként kényszert is jelent.

A szocio-történészt is rendkívüli jelleggel izgatja a múlt és jelen viszonya: e megközelítés szerint a jelen társadalmi jelenségeit csak úgy ismerhetjük meg minél nagyobb sikerrel, ha a lehető legegyszerűbb módon ki tudjuk jelölni annak történetiségét, ugyanakkor a múlt kutatásánál a jelen mélyreható ismerete az, ami elengedhetetlen.

Noiriel következetesen hangsúlyozza a szocio-történelem és a társadalomtudományok többi területe közti eltéréseket, annak ellenére, hogy egyszerre rengeteg metszéspont létezésével is számol. A legtöbb összehasonlítás például a mikro-történeti megközelítéssel helyezte egy kalap alá, sok esetben negligálva a két módszer közti alapvető eltéréseket, így azt a tényt, hogy bár mindkét megközelítés egyének szintjére bontja a vizsgálandó jelenségeket, a szocio-történész nem osztja azt a többek közt Giovanni Levi által hangoztatott elvet, hogy a társadalmi valóságot elsősorban vagy kizárólag azon direkt viszonyok alakítják ki, melyek közvetlenül összekötik az individuumok szintjén a társadalom szereplőit. Egy ilyen megközelítés ugyanis nem szentel elegendő figyelmet az egyének közti közvetett kapcsolatoknak, mely a szocio-történész vizsgálódásainak kiindulópontja. Ugyanígy különösen releváns érdeklődési területe Derrida, Foucault vagy Bourdieu örököséiként a nyelv használata, illetve annak szerepe a hatalmi viszonyok és a közvetett társadalmi kapcsolatok alakulásában. Az egyes kollektív fogalmakat, mint nép, nemzet, állam, társadalom, előszeretettel bontja atomjaira és elemzi őket, hangsúlyozva az egyes szavak jelentései tisztázásának fontosságát, konzekvenciát nélkülöző használatuk ugyanis megnehezíti a megértés folyamatát. Kiemelkedően fontos ez a politika világában is, ahol meghatározott csoportok beszélnek saját képviseltjeik helyett, s fogalomhasználatuk kulcsfontosságú az identitás egyéni és kollektív szintjét illetően egyaránt.

Noiriel a könyv második, s egyben utolsó nagy fejezetében a gazdaság-társadalom-politika-kultúra négyes felosztásában tárgyalja a szocio-történész lehetséges kutatási területeit; a látszattal és várttal ellentétben viszont, finom logikai vonalat követve, arra a következtetésre jut, hogy az ilyen típusú felosztás a szocio-történészt inkább akadályozza a történeti megértés folyamatában. Egy célravezetőbb eljárás működésének érdekében számba veszi azokat a kihívásokat, melyek ezen területek bármelyikéről érhetik a szocio-történeti megközelítést: ilyen lehet például a túlzottan kvantitatív jellegű történetírás, de minden olyan módszer is, ami elhomályosítja, vagy háttérbe szorítja a közvetlen és közvetett társadalmi kapcsolatok fontosságát és alakulását. A politikatörténet, melyet „bizonyos időközönként filozófusok, szociológusok, sőt maguk a történészek is meghaladottnak titulálnak”, szintén tartogat csapdát az érzékeny szocio-történész számára. A szerző rendkívüli alaposággal, világos logikával és számos konkrét esettanulmány segítségével vezeti le, hogy bármely területről legyen is

szó, a szocio-történeti megközelítés bárhol meg tudja találni saját relevanciáját, s fenntartja azt a véleményét, mely szerint bár az ipari forradalom valamint a nagyarányú technikai fejlődés óta végbement változások tették leginkább tudományos értelemben, történetileg elgondolhatóvá a közvetett társadalmi kapcsolatok problémáját, a szerszámosládaként működő módszer nemcsak a legújabb kori történeti kutatások során alkalmazható.

Kovács Ákos András